

Atatürk Döneminde Türkçenin Öğretimi ile İlgili Düşünceler¹

Kâzım YETİŞ*

Özet

Dil öğretimi bir gelenektir. Maalesef XIX. yüzyılda Rüşdiye ve idadilerin açılması ile başlayan Türkçe öğretiminin bir geleneği oluşmamıştır. Bu yüzyılda Türkçenin çeşitli meseleleri tartışılmış ama öğretim konusu alfabenin ötesine geçememiştir. Atatürk döneminde bu konunun ciddi manada münakaşa edildiğini görüyoruz. Salt gramer öğretimi ile uygulamalı öğretimin hangisinin daha etkili veya faydalı/öğretici olacağı, ölü dil öğretmek ile yaşayan/canlı dili öğretmek arasındaki farka dikkat edilmesi gerektiği bu konuda önemli bir belirleme olmuştur.

Anahtar kelimeler: Atatürk dönemi, Türkçe öğretimi, canlı dil

Abstract

Some Thoughts on Education of Turkish Language In Atatürk's Period
Language education is a tradition. However, a tradition on education of Turkish language which started with the opening of middle schools (rüşdiye) and high schools (idadi) in the 19th century had not been developed. In this century, although various issues on Turkish language were discussed, educational aspects did not go beyond the alphabet discussions. This matter was intensively handled in Atatürk's period. Whether mere grammatical or practical education would be more effective and useful and noting the difference between teaching a dead or live language became key factors during the discussions.

Keywords: "Atatürk's period, education of Turkish language, live language.

Türkçenin okulda öğretiminin, bizdeki geçmişi veya tarihçesi konusunda söyleyecek fazla bir sözümüzün bulunmadığını beyan herhalde abartılı bir ifade sayılmaz. Medreselerin öğretim dili tartışılabilir, fakat buralarda Türkçenin okutulup okutulmadığını konuşmayız bile. Bu kadar açık ve kesindir. Tekkelerin Türkçeye önem verdiğini bilmekle beraber aynı şekilde buralarda Türkçe öğretim yapıldığı konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Esasen tekkelerde tasavvuf eğitiminin dışında bir bilgi dalının okutulduğu hakkında kesin ve sarıh kayıtlar yoktur. Mekteb-i Enderun,

¹ Bu yazı, Eylül 2003'te İstanbul/Dolmabahçe'de Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen Bilgi Şöleninde sunulan bildirinin geliştirilmişidir.

* (Prof. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
kazimyedis@aydin.edu.tr

bu konuda en elverişli bir kurum olarak görünmektedir. Yalnız devşirilen çocukların Enderun'a gelinceye kadar Türkçeyi uygulamalı bir şekilde çoktan öğrendiklerini ve okulda kitabet ve inşa üzerinde yoğunlaştığını belirtelim. Dolayısıyla Türkçe öğretimi yeni ve batılı anlamda açılan rüştiye(1847) ve idadi(1845: Askerî İdadi; 1874:Sivil İdadi)lerde karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi bu okullar XIX. yüzyılın mahsulüdürler. Esasen ilk Türkçe gramer kitabının 1851'de basıldığını hatırlayalım. Bizim konumuz *Atatürk Döneminde Türkçe Öğretimi ile İlgili Düşünceler*. Bunları niçin söylüyorum? Türkçe üzerinde düşünme alışkanlığının henüz kazanılmadığını; dil öğretiminin bir mesele olarak algılanmaya başlamasının çok geç dönemlerde kendini hissettirdiğini anlatmak istiyorum.

Nitekim ilk gramer kitabını 1851' de Cevdet ve Fuat Paşalar hazırladı. Bundan sonra yeni açılan okullarda Türkçe öğretmek ihtiyacının sonucu olarak iptidaî de olsa Türkçe gramer kitapları ortaya çıkacaktır. Bu kitap ve yayın giderek artacaktır.

Öte yandan Şinasî, Namık Kemal, Ali Suavî, Şemsettin Sami, Süleyman Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi pek çok ismin fikir yürüttüğü, kalem oynattığı Türk basının en önemli konularından birisi alfabetesi, sadeleşmesi, imlâsı, grameri, sözlüğü, terimleri ile Türk dili olmuştur. Bu tartışmalar veya daha doğrusu Türkçenin etrafındaki yazılar bir şekilde devam edecektir. Fakat bu tartışmalar içinde bizatihi Türkçenin öğretilmesi konusunun fazla yer almadığını söyleyebiliriz. Daha başka bir ifade ile dil tabiatıyla Türkçe üzerinde düşünme, düşündüklerini şu veya bu şekilde anlatma, ifade etme alışkanlığı kazanılmamış dolayısıyla da geleneği kurulamamıştır. İşte Cumhuriyete bu şartlarda gelinmiştir. Bilindiği gibi Cumhuriyet döneminde Türk dili ile ilgili çok önemli gelişmeler olur. Türkçe üzerine pek çok kişi yazı yazar; Türkçenin meseleleri enine boyuna irdelenir. İşte burada bunlardan biri olan Türkçenin öğretilmesi üzerindeki görüşlere dikkati çekeceğim. Tekraren ifade edeyim ki bu konunun evveliyatı, zemini hemen yok gibidir.

“Sarf Meselesi” yazısı bir monolog; dolayısıyla da mizah unsuru ön plâna çıkıyor. Bunun burada ayrıntısına girecek değilim. Yalnız uygulanan metot-yol, grameri kesin, akıldan çıkmamacasına öğretmeyi sağlıyor. Yazar

grameri sevmez,”....*sarf dersleri hiç hoşuma gitmez*” der. Fakat hoca haftada iki saati az görmektedir. Yazar bu derslerden yutkunma hastalığına tutulmaktadır. Çünkü et suyu, şehriye çorbası, beyin tavası, külbastı vb. isim, sıfat tamlamaları birleşik kelimeler gibi örnekler vardır. Burada bütünüyle yiyecek ve içeceklerin sıralandığı bu birleşik şekillerle konunun akılda kalması sağlanmaktadır. Ayrıca -lı, -li, -lu, -lü ile -sız eklerini söz konusu eder-’lı’ nın insana kazandırdıklarını sıralar Paralı, akıllı, uslu, terbiyeli, gayretli vb. Bu ihsan etme kuvveti-siz ise yok etme hassasıdır. Bunlara yani eklerin fonksiyonuna göre sınıf gruplara ayrılır. Tabiatıyla yazar -siz’i değil’lı grubunu seçmek ister. Bu vesileyle de hayatımızdaki tertipsizlikleri sıralar.

Burada, gramerin hayatla ve metinle öğretilmesinin cazibesi ifade edilmiş oluyor. Dilin günlük hayatta kullanışlarının, daha ilmî bir ifade ile konuşulan, canlı olan dilin öğretildiğini, öğretilmek istendiğini görüyoruz ki bu, dil öğretimi bakımından hem de bizde uygulananın tenkidi ve yapılması gerekenin gösterilmesi bakımından önemlidir. Bilindiği gibi ilk gramer kitapları Arapça ve Fransızcanın etkisiyle yazılmış, doğrudan Türkçeden hareket edilmemiştir.

Kâzım Sami(1928), “Türkçe’nin Tedrisi”başlıklı yazısında bir tespitle başlar: “*On yedi on sekiz senedir ki Türkçe iyi tedris edilmiyor*”. Yazı 1928’ de çıkıyor. Buna göre 1910’dan beri yani savaş yılları, yani II. Meşrutiyet dönemi, yani Enver Paşa’nın alfabe konusunda uygulamalar yaptığı dönem; Türkçe yeterince öğretilmiyor. Bu konuyu sadece hatırlatıp geçiyorum. Kâzım Sami sonra şöyle devam ediyor: “*Yeni nesilde Türkçeyi iyi okuyup yazanlar azdır. Kıraatıyla, imlâsıyla, sarfıyla, nahviyle inşâsıyla nihayet edebiyatıyla Türkçe tedrisatın düştüğü bu inhitat bizi çok düşündürse, endişelendirse yeridir*”. Burada bir dilin nasıl veya bir dilde nelerin öğretilmesi gerektiği vurgulanmış olur. Bu da önemlidir. Kıraat, yani okuma. Sonra imlâ, yani yazma. Tabii bu yazma okumanın devamı veya ona bağlı yazma olduğu kadar; doğru yazabilme de demektir. Üçüncü sıra da gramer geliyor. Sarf, kelime bilgisi; nahiv cümle bilgisi. İnşâ meramını, düşüncesini ifade edebilme, nesir, kompozisyon. Nihayet edebiyat. Edebiyat güzel yazılmış örnekler. Hemen ifade delim ki bunlar bugün de geçerlidir, bugün de böyledir, böyle olmak gerekir. Yazara göre”*Türkçe anadilimizdir, her derdimizi, her emelimizi birbirimize bu dille ifade*

edebiliriz”. Evet dili hep anlaşma vasıtası olarak görmez miyiz? Yalnız bu anlaşmayı maalesef dar çerçevede düşünürüz. Anlaşma geniş anlamlı bir kelimedir. Ailemizdeki, çevremizdeki, şehrimizdeki, bölgemizdeki, ülkemizdeki insanlarla anlaşma. Bir de geçmişimizle, atalarımızla anlaşma var. Bu, onların bize söylediklerini anlayabilmektir. Bunun için yazar, *“Türkçemizi iyi öğretmemek yarınki nesli en iyi bir anlaşma aletinden mahrum etmektir”* diyor.

Yazar, Türkçenin iyi öğretilmemesinin sebeplerini açıklarken bir nokta konumuz bakımından önemlidir. Türkçe son on yedi senede büyük değişiklikler geçirmiştir. Dilimize yeni kelimeler girmiş, batıdan yapılan tercüme dolayısıyla Türkçenin cümle yapısı değişmiş, yeni cereyanlar, Arapça, Farsça terkiplerin terki vb. değişmeler-gelişmeler herkes tarafından aynı şekilde takip edilememiştir.

Aşağı yukarı bugün de devam eden bir uygulama o zaman şöyle idi: *“Türkçe ilk mekteplerin beş senesiyle orta mekteplerin üç senesinde olmak üzere fasılasız tam sekiz sene okutuluyor”*. Yazar, liselerdeki edebiyat derslerini bahis konusu etmiyor. Çünkü *“Türkçeyi iyi öğrenmeyen bir şakirdin edebiyattan bir şey anlayabileceğini, duyabileceğini”* kabul etmiyor. Bu da dikkat çekicidir. Biraz evvel Türkçeyi öğrenmenin merhaleleri arasında *“edebiyat”*ı saydığını görmüştük. Tabii burada tezat yok. O, Türkçenin liseye kadar iyi öğretilmediğini düşünüyor ve Türkçeyi iyi öğrenememiş bir çocuğun edebiyattan bir şey anlamayacağını söylüyor. Evet bu, edebiyatı sevmeyen veya edebiyat dersini anlamayan çocuklarımızın bu durumda oluşlarının bir sebebini gösteriyor ki elhak doğrudur.

Türkçe bugün de ilköğretimde yani sekiz senede okutuluyor ve öğretiliyor. Yazar ilk iki senenin okuma yazma aletini elde etmek için kâfi geleceği görüşünde.

Yalnız o, bu noktada batıda, özellikle Amerika’daki uygulamaları da dikkate alarak alfabe ve kıraat kitaplarında kullanılacak kelimelerin sayılarının belirlenmesini istemektedir. Birinci, ikinci vb. sınıflarda çocukların öğreneceği kelimelerin ne olacağı, hangi kelimeler olacağı ve sayıları tespit edilerek kitaplar ona göre hazırlanmalı, öğretmenler bunları bilmeliler. Tabii burada çocuğun yaşını, konuşup anlaşma için kullanacağı, kullanması

muhtemel kelimeleri göz önünde bulundurmali. Yazar, Amerika’da sekiz senelik iptidaî mektebi bitiren çocukların hazmetmeleri lâzım gelen - burada “hazm etme”kullanışına dikkat çekmek istiyorum- kelimeleri 4000 olarak belirledikten sonra “beş sene nihayetinde” çocuklarımızın 3000 kelime öğreneceklerini nazari olarak ifade eder, kendi hayatından örnekler verir. Bu noktada öğretim tarihimiz bakımından önemli bir konuyu açan Kâzım Sami, kendi okuduğu okulları, ders kitaplarını anlattıktan sonra sisteme geçer. “Şimdi bu mazi zannolunabilir ki, harflerle hecelerle bize Türkçeyi öğretti. Hayır.. Biz harfleri terkip etmek suretiyle lisanı öğrenmedik. Belki harflerin şekillerini, tasavvutlarını bilmeden doğrudan doğruya kelimeleri öğreniyorduk. Elifba-yı Osmanî her ne kadar sarftan, heceden başlıyorduydu da biz «sel gider kum kalır, her insan ettiğini bulur» gibi küçük cümleleri ezberleye ezberleye sonra da karalama hâlinde yaza yaza Türkçe okuma yazma öğrendik.

Bir tedris usulü çıkarıldı ki çocuklarımız Türkçe kelimelere varmak için aylarca harfler, manasız heceler öğrenmek mecburiyetinde kaldılar. Yazı da kıymetten düştü. Nihayet Türkçe en az öğrenilen bir ders şubesi derecesine tenezzül etti.”

Çocuğun öğrenmesi, bilmesi gereken kelimeleri tespit edip bunu ona kazandırırken elbette okuyup anlama, yazma-implâ ve kullanma alışkanlığının verilmesi dikkate alınmalıdır. Esasen biraz evvel söz konusu ettiğimiz “hazım” kelimesi de bunu ifade eder. Yazar ayrıca implânın, kelimenin yazılış şeklinin öğretilmesi üzerinde durur. Burada bu yazının Harf İnkılâbından önce yayımlandığını (1 Şubat 1928), ayrıca belirtelim. Bilindiği gibi Harf İnkılâbı ile eski yazıda yazma-implâ zorluğu kolaylaşmış fakat kolaylığın yanında bir implâ karmaşası da gelmiştir. Dilde kullanma alışkanlığının kazandırılması ile ilgili şu cümleye dikkati çekiyorum: “Bugün iyi Türkçe öğretebilmenin yolu çocuk dilinde yaşayan kelimelerden yapılmış çocukca cümlelerden işe girişmektir.” Tabiatıyla bu yazıda İstanbul Türkçesi esas olmalıdır. Sonra Türkçenin bu ilk tedrisinde okumanın yazı ile hem zaman olmasına şiddetle taraftar olduğunu ifade eder: “Kelâmın, kelimenin zihinde takarruru yalnız basarî, sem’î hafızaların sayı ile o kadar kolay temin edilmez. Her iki hafızanın da işe girişmesi çok faydalı olur. Hususiyile yazı denilen aletin de ilk zamanlardan elde edilmesi öğrenmeye ne iyi bir yardımcıdır.” Bu çerçevede okumanın doğruluğu ile

yazının güzelliği üzerinde de durulur. Güzel yazı hem serbest okumayı, hem de zevk almayı sağlar. Böylece okuma, yazma öğretilmiş olmaktadır. Kelimeyi doğru okumanın yanında ahenkli ve manalı da okuyabilmek gereklidir. Meselâ bir “ey” nidası anlatılmak istenilen anlama göre birkaç türlü seslendirilebilir. Bunun için pek çok temrin yapılmalıdır. “...İyi bir kıraat evvelâ manalı sonra da bedî kıraatın üssü’l-esasıdır”.

İyi bir öğretmen kıraat dersine önceden ciddî bir şekilde hazırlanmalıdır. Çünkü ona göre basit ve sade bir kıraat yavan ekmek gibidir. Onu cazibeli kılmak gerekir. En kolay zannedilen kıraat aslında en güç derstir.

Kıraat sırasında lügat diye birtakım kelimelerin yapısıyla uğraşmak alâkayı ihlâl eder. Üzerinde durulmak istenen her kelime birer cazip fıkrâ içinde çocukların zihinlerine yerleştirilebilmelidir. Yoksa okunan metin içinden çıkarılarak bir deftere yazdırılmak suretiyle lügat ezberletmek faydalı olamaz.

“Çocukları daha ilk sınıflardan itibaren hem manalı hem bedî kıraata alıştırmak da lâzımdır. Kıraatte tesadüf olunan ufak bir çocuk şiirinin yahut herhangi-velev çocukca olsun-bediî bir fikranın-yine çocuklara göre-sanatkârane bir tarzda edasını temin etmemek büyük bir noksan olur”.

Tabî burada telâffuz, anlama, anlamlandırma, yorumlama konularının beraberce hâll edilmiş olacağını düşünmeliyiz.

Yazar, müşterek-beraber okumalar yaptırılmasını da tavsiye ediyor. Elbette çocukların okuma hatalarını düzeltmek, iyi okumayı öğrenmelerini temin için tek tek okutulmalıdır. Fakat koro musikisinde olduğu gibi beraber okutmak da son derece faydalıdır.

Sırayla gidiyor yazar ve imlâyâ geliyor. İmlâyı okunan, öğrenilen parçalar-kelimeler çerçevesinde düşünüyor. Bu konuların öğretilme zamanının öğretmene bırakılmasını istiyor ve şu kadar zamanda şunu öğreteceksiniz diye katı sınırlar getirilmesini doğru bulmuyor.

Nihayet sonunda sarf ve nahve, dil bilgisine geliyor. Bu bahsin iyi okutulmadığı takdirde pek can sıkıcı olduğunu söyleyen yazar, pek çok

yazar ve şairin sarf ve nahvi bilmediğini, buna rağmen sarf ve nahiv hatalarından uzak güzel eserler ortaya koyduklarını ilâve eder ve bunu bilen yazarların yazılarında başka bir otorite, başka bir vuzuh olduğunu ekler. Ona göre “sarf, nahiv zihnin mantığa alışmasını temin eder”. “Dünya bilir ki Türkçenin zihni terbiyeye en hâdim şubesi sarf ile nahivdir”. Bu cümle bana çok manalı geldi. Düşünüyorum da yazdıklarıyla bir Abdülhak Hamit’in zihni karmakarışık. Acaba bu kendisinin söylediği gibi sarf ve nahvi bilmemesinden midir, yoksa Tanpınar’ın ifade ettiği gibi kullandığı alet karşısında kayıtsızlığından mıdır? Acaba son dönemlerdeki pek çok şair ve yazarın zihninin karışıklığı da bundan mıdır? Tekrar etmek istiyorum: “*Dünya bilir ki Türkçenin zihni terbiyeye en hâdim şubesi sarf ile nahivdir*”. Bu cümleye dayanarak 150 senelik kültür tarihimizi yorumlayabilirsiniz. Biz konumuza dönelim. Öyleyse yazarın ifadesiyle “*Lisanın jenisini tespit eden bu şubedir, binaenaleyh tedrisi vaciptir*”.

Kâzım Sami’ye göre, “*Bu pek mühim dersi şimdiye kadar olduğu gibi, kaideleri kitapta ezberleme şeklinde tedris etmekten bir fayda elde edilemez, çünkü lisan kaideleri, esasen mücerret şeylerdir. Dimağın mücerretleri hızı muvakkattır*”. Nitekim imtihanlardan sonra herhangi bir çocuk sorulan bir sarf kaidesini hatırlayıp da doğru cevap veremiyor, hele lisana uygulayamıyor. Öyleyse dil bilgisini müşahhaslaştırmalıdır. “*.kaide hareket eden canlı bir mahlûk gibi ibare içindeki vazifesi dahilinde*” gösterilmelidir. Uygulamalı, örneklemeli öğretim. Ona göre ismi tarif edip sonra çeşitli örnekler vermek faydasızdır. Tersine de yani örnekleri verip tarife gitmek de aynıdır.

“*Sarf ile nahiv lisanın mekanizmasıdır. Bu mekanizma, ancak söylenen yahut okunan bir sözde hareket hâindedir. Bir mekanizmayı bütün vazifesiyle kavrayabilmek ancak hareket hâlinde bulunmasıyla kabildir. Binaenaleyh sarf ile nahiv kaidelerini de şüphesiz en basitinden başlamak şartıyla kıraat, inşâd dersleri arasında gayet tedris ile göstermek, öğretmek yolu tercih edilecek bir yoldur. Vakti bu tarzda lisan kaidelerinin tedrisi sarf kitaplarından ezberletmeye nispetle çok zordur. Fakat hakikaten müsmirdir, ezbercilik gibi akîm değildir, dimağı da yormaz*”.

Yazar görüldüğü gibi, gramerin okunacak metinlerdeki uygulanış şekilleri üzerinde öğretilmesini istemektedir. Bu, bir anlamda gramerin yazılı

metinlere dayanması sonucunu da doğurur. Tabii burada bir sıra verilmiyor. Bunu biz gramerdeki sıraya göre takip edecek diye anlayabiliriz. Eğer konumuz isim ise okuduğumuz metinlerdeki isimleri göreceğiz. Ayrıca gramer ile ilgili terimlerin öğretilmesini veya ezberletilmesini de hoş karşılamaz.

Harf İnkılâbı yapılmıştır. Dilimizi öğrenmek kolaylaşmıştır. M. Zekeriya(1928) imzası ile “Gramere Lüzum Yok” başlıklı bir yazı çıkar. Yazarın zihin yapısını ve anlayışını göstermesi bakımından cümlelerine olabildiğince bütünlük içinde vermeye çalışacağım.

“Bu iddia ilk bakışta insana garip gelir. Bir lisanın kaidelerini bilmeden o lisanı öğrenmek mümkün olabilir mi? Gülünç ve manasız bir iddia. Zaten insanların kafalarında yerleşmiş birtakım batıl itikatlar vardır ki, hayatlarını münakaşa edilemeyecek kadar muhakkak oldukları kanaatına medyundurlar. Yoksa ufak bir tenkit ve hücumla tahammülleri yoktur. Bir yumrukta devrilip giderler.”

İşte gramerin lüzumu kanaatı da düşünülmeden ve tetkik edilmeden kabul edilmiş bu kabil kanaatlardan biridir.

“Fakat yirminci asrın müspet kafası hiçbir şeyi körü körüne kabul etmiyor. Her şeyin hikmet-i mevcudiyetini araştırmayı bir vazife biliyor. Bunun içindir ki yirminci asır içinde birçok mukaddes bildiğimiz ve münakaşaya bile lüzum görmediğimiz hakikatlerin kofluğu meydana çıkmış, insanların kafaları manevî hürriyete kavuşmuştur.”

İşte her şeyin iç yüzünü araştıran yirminci asır mütefekkirleri gramer meselesini de tetkik etmiş ve gramerin lüzumu hakkında şimdiye kadar mevcut olan kanaatın yanlış ve batıl olduğunu meydana çıkarmıştır. Bu hakikatin keşfini müteakip Rusya ve Amerika’da mekteplerden gramer kaldırılmıştır.

“.....

Zaten lisanı öğrenmek için gramere ihtiyaç da yoktur. Hepimiz konuşmasını biliriz. Fakat konuşmayı öğrenirken kimse bize lisanın gramer kaidelerini öğretmemiştir. Konuşurken sarf ve nahiv hataları yapıyorsak bile bu hatalar maksadımızı anlatmamıza mani olmuyor. Demek ki gramere

ihtiyaç olmaksızın lisanı kullanabiliyoruz. Şu hâlde okuyup yazarken gramer bilmeye neden lüzum hissedelim.

.....

Zaten lisan günden güne konuşma lisanına doğru gidiyor. Kitap lisanında sun'î ve mükellefkelimleri kaldırıyor, mümkün olduğu kadar konuştuğumuz gibi yazmaya çalışıyoruz. Gramer kaideleri, lisanı sun'îleştiren bir amil olmuştur. Okuma ve yazma lüks bir şey olduğu zaman konuşulan lisandan gayr-i kitabî bir lisan kullanmak ihtiyacı gramere de fazla kıymet verilmesini intaç etmiştir. Fakat bugün hayata, halka, konuşulan lisana doğru giderken lisanımızı sun'îleştiren amillerden kurtarmak zarureti vardır.

Hususiyle bizim gibi halkını ve çocuklarını sür'atle okutmak ihtiyacında bulunan bir millet okuma ve yazmayı güçleştiren bütün manileri ortadan kaldırmak mecburiyetindedir. Bizim için okuma ve yazma her türlü güçlüklerden azade bir şey olmalıdır. Bunun için evvelâ memlekette alfabenin kaldırılması, saniyen mekteplerden gramerin çıkarılması lâzımdır.”

Bu yazı üzerine söz söylemek herhalde gereksizdir. Yanlış anlamayı önlemek için şunu söyleyelim. Dili sadece bir konuşma vasıtası diye düşünürseniz konuyu iptidaileştirmiş olursunuz. Ortada ne sanat ne de ilim kalır.

M. Zekeriya, konuyu takdim eder ve aynı sayıdan başlanarak *Lisan Öğrenmek İçin Gramere Lüzum Var mı?* sorusu açılır. İlk cevap Kâzım Nami'nindir. O, öncelikle soruya “Hayır” cevabını verir ve sonra kendi öğrencilik hayatını, öğretmenliklerini, çalışmalarını anlatarak burada gramerin pek yerinin olmadığını söylemek ister. Ona göre ilk mekteplerde sarf, çocuğun akıl erdiremediği bir bahistir. Sultanîlerde numara kazanmak için basmakalıp öğrenilen bir derstir. Okudukları sarftan istifade etmiş olanlar, hayata muallim olarak atılanlardır.” Daha evvel Kâzım Sami'den naklettiğimiz cümleyi Kâzım Nami de kaydeder.”*Sarf ve nahiv, ancak zihnin mantikî terbiyesine yarar bir disiplindir*”. Öyleyse “*Böyle bir egzersiz, liselerin talebesine belki yarar; fakat orta, hele ilk mekteplerde sarf dersi okutmak, çocuk dimağlarını lüzumsuz ve yorucu bir jimnastiğe mahkûm etmektir.*” Dahası var: “*Tekrar edeyim: Çok defa muallimin bile*

istemeye istemeye okuttuğu bu tufeyli ders, çocuklarımızı iyi okumak ve iyi anlamaktan men ediyor. İyi, doğru, usulünde yapılan alâka-bahş bir kıraat çocuğu sarf öğrenmekten müstağni kılar". Mustafa Şekip Tunç, yeni harflerin kabulü dolayısıyla gramerimizin nasıl bir şekil alacağını görmeden fikir beyan edemeyeceğini söyler. Şair Yusuf Ziya Ortaç, gramer bilmediğini ama Türkçeyi hocalarının kendisine öğrettiği dönemden de evvel doğru yazdığını söyler ve "Bence lisanla doğru ile yanlış gramer değil, lisan insiyakımız gösterir" der.

Ana dil olarak bir dilin farkında olmadan sarf ve nahvinin de öğrenildiğini belirten Orhan Seyfi Orhon, sarf ve nahvin kaldırılmasına taraftar değildir. Kaldırılırsa doğru ile yanlış nasıl ayrılacaktır?

Selâmi İzzet Bey, gramere lüzum görmez. Halit Fahri, yeni yazıyla imlâ derslerinde tahtada tashih yapılırken sarf ve nahiv kaidelerinin pratik bir tarzda ve kolaylıkla öğretileceğini, bunun için ayrı bir derse gerek olmadığını söyler.

Sadri Ertem, "*Gramerle lisan öğrenmek isteyenler karada, sudan uzak yerlerde ilim ve nazariye ile yüzme dersi verenlerden farklı değildirler*" der.

Peyami Safa, "*Bir lisan öğrenmek için gramere ihtiyaç yoktur, bir lisanın bünyesini anlamak için gramere ihtiyacı vardır*" görüşündedir.

Nazım Hikmet, "*Türkçe konuşan halkın Türkçe okuyup yazması için gramere lüzum yoktur...Gramer denilen ilim, yazı lisanına birtakım kalıplar koyarak onun kıvraklığına, canlılığına, konuşma lisanına yaklaşmasına mani olmaktadır ve bu itibarla muzur bir nesnedir.*" diye düşüncesini ortaya koyar.

Resimli Ay dergisinin Ekim sayısında (nr.8) önce Muallim Vecdi Ahmet Beyin görüşleriyle karşılaşırız. Ona göre iyi yazmak için gramere ihtiyaç yoktur. Gramer, canlı ve her gün değişen dilin dondurulmuş şeklidir. Hüseyin Rahmi, gramerin lüzumunun ileride görüleceğini düşünmektedir. Ona göre "İyi konuşan bir aile içinde terbiye görmüş bir çocuk doğru konuşur ve gramerin konuşması üzerinde tesir etmeyeceği aşikârdır". Soruya belki en tutarlı cevabı Hüseyin Cahit verir: "*Gramer lisanın*

bünyesini, yaşayışını müşahede ve tebyin etmekten ibarettir. Gramer lisanın kendisidir. Lisan haricinde bir kavait mecmuası değildir. Bunu okutmak lisanı izah etmektir.

Bu izaha lüzum olmayacağını zannetmem. Kendi kendilerine aynı müşahede ve tebyin ameliyesini yapmayacak olanlara büyük faydası olur. Fena surette tedarikat yapılmış ve bundan fayda görülmemişse kabahat gramerin değil usulüdür”.

Halide Nusret, gramersiz lisan olmayacağını düşünür. Bunun çocuklara kıraat ve Türkçe derslerinde bilmünasebe gösterilerek öğretilmesine taraftardır.

Necip Asım, her yaştaki çocuklara değil ileri sınıflarda gramer okutulmasından yanadır.

Görülüyor ki okullarda gramerin okutulup okutulmaması, gramerin gerekli olup olmadığı sorularına verilen cevaplar ne birbirlerine göre ne de kendi içlerinde tutarlıdır. Bunu da normal karşılamak gerekir. Yazar/şair olmak dilci ve eğitimci olmak anlamına gelmez. Nitekim dilci ve eğitimciler de yazar olmayabilirler. Ama biz bunun tartışmasına girmeyeceğiz. Sadece şunu söyleyebiliriz: Bazı yazarlarımız dil öğretiminde gramere gerek duymamakta, bazıları gramerin öğretilmesi taraftardır. Nasıl öğretileceğinin üzerinde zaten durulmuyor, Ama birkaç imzanın birleştiği nokta var ki dilin aileden, çevreden duyarak, yani uygulamalı bir şekilde öğrenildiği. Ama bu çevre yeterli olmazsa ne olacak? Bunun cevabı yoktur. Eyüp Hamdi(1930)nin öncelikle “*Ezber- inşat çocukların bediî zevkini okşar, lisanını açar, ana dilinin incelik ve yüksekliklerini tanıtır*” cümlelerine işaret edelim ve dil öğretiminde metin şiir ezberletmenin önemini vurgulandığını belirtelim.

1930 senesinde 2-21 Ağustos tarihleri arasında Ankara’da Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi yapılır. Önce 2-16 Ağustos arasında Türkçe öğretmenleri toplanır, okulların yani öğretimin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak gramer, imlâ, inşat, tahrir, kıraat kitapları konularını görüşürler. Bu konuları, daha derli toplu olması bakımından, Halit Fahri’nin yazısından aktarmaya çalışalım.

Gramer konusunda, öncelikle mevcut gramer kitaplarının eskiliği kabul edilir ve iki fikir ortaya atılır. Eski usulde yani kelime usulü ile grameri öğretmek veya cümle usulüyle öğretmek. Cümle usulü benimsenir. Tek başına kelime hiçbir şey ifade etmez. İsim, sıfat, zarf vs. olabilir. Önce cümle üzerinde durulur veya cümleden gidilirse daha iyi tanımış olacağımız belirtilir. Unsurlara bütünden gidilir.

Kıraat kitaplarının muhtevası, yani yazılarda anlatılanlar üzerinde durulur. Bu çerçevede “ Millî mefkûre ve iradeyi çoğaltacak ve çocuklarda ahlâkî duyguları tenmiye edecek yazılara, özellikle son buluşları gelişmeleri tanıtacak metinlere öncelik verilmesi üzerinde durulur. Görülüyor ki Millî değerler ve beşerî gelişmeler ön plâna çıkıyor. Bunların nasıl işleneceği üzerinde durulmaz.

İmlâ konusundaki karışıklıktan söz edilir ve Dil Encümeni'nin hazırlayacağı tamim beklenecektir. Dükkân levhalarının isim ve imlâ olarak da tartışması yapılır. İmlâ anarşisinin önüne geçilmesi istenir.

16 Ağustos'ta edebiyat öğretmenlerinin katılımıyla edebiyat programları üzerinde durulur. Burada gündemi bir iki kişinin ortaya attığı “Divan edebiyatı asla okutulmamalı” görüşü oluşturur. Sonunda Divan Edebiyatından vazgeçmenin mümkün olamayacağı görüşü benimsenir.

Üniversitenin ıslahı için müşavir olarak çağrılan Prof. Albert Malche'ın *Lisan Tedrisatı Hakkında Bazı Mülâhazalar* başlıklı yazısını genel anlamda dil öğretimi ile ilgili olmakla beraber Türkçenin de bir dil olması bakımından burada söz konusu etmek istiyoruz.

Malche yazısına şöyle başlar: “*Keyfiyet gerek üniversiteye ve gerek liselere taallûk etsin Türkiye Hükûmeti lisan meselesine bugün büyük bir ehemmiyet atfetmektedir.*”

Yazar, ilerlemek isteyen toplumların bunu yapmak durumunda olduklarını, fakat başlangıçta Fransızca, Almanca gibi yaşayan dillerin Lâtince, Yunanca gibi ölü dilleri öğretme metoduyla öğretilmek istendiğini yani ilk günlerden itibaren sistematik gramer, akılda tutulmak üzere lügat listeleri tertibi, temrinler, aslına harfiyyen sadık kalınarak tercüme yapıtırma yoluna gidildiğini, halbuki bunların çocukların ilgisini çekmek

şöyle dursun nefretini çektiğini, böyle bir öğretimin yedi yılına o ülkede üç ay kalmaya eşit olduğunu, yaşayan diller için farklı yollara gitmek gerektiğini söyler. Bu konuda yapılacak ilk iş öğrenilmek istenilen dilin memleketinden gelmiş bir hoca bulmalı. “*Lisanın mantıkî bir bina, vazih ve şuurlu bir idrakten vücut bulmuş bir cebir muadelesi olduğu fikrinden vazgeçmek lâzımdır. ..Hiçbir zaman, hiçbir kimse rasyonel vasıtalarla ana dilini öğrenmemiştir. Nasıl makinasının dişlerini sökmekle bisiklete binmek öğrenilmezse, gramerinin mekanizmasını izah etmekle de bir lisan elde edilemez.*

Mekanizmaya vukuf beyhude bir şey değildir; bu hiçbir zaman iddia edilemez. Fakat gramer malûmatı bir lisan bilgisinin müntehasıdır. Bu bilgiye onunla başlanılmaz”.

Matche’a göre lisan öğretiminde psikoloji bakımından iki nokta önemlidir.

- a) Öğrencinin dikkatini teksif etmek ve bunu devamlı kılmak.
- b) Hafızanın mümkün olduğu kadar çok şekil zapt ve tespit etmesini temin etmek.

Bu bakımdan vaktinden evvel yapılacak bir gramer öğretimi can sıkıcı bir şekil alır. Halbuki “Bir lisan evvelâ yaşanmış, kullanılmış ve sevilmiş olmak icap eder”. Lisanı öğrenmek için haftada asgari dört ders saat olmalı ve öğrenci sayısı 40’ı geçmemelidir. İlk günlerden itibaren telâffuza dikkat etmeli ve fonetik temrinler yaptırılmalıdır.

Hüseyin Kâzım(1934), Türkçenin öğretilmesi konusunda çerçeveyi sınırlandırmayı tercih eder. Ona göre ölmüş, yazı ve konuşma dilinde kullanılmayan sözler çocuklara öğretilmemelidir. Kullanmayacağı dil hiç öğretilmemelidir.

Ali Kemal(1934/1935), *Dil- Çocuklar Nasıl Öğrenir* başlıklı uzun yazısında dilin insan ve toplum hayatındaki yerini, çocuğun zihnî gelişmesinde dilin etkisini anlattıktan sonra “lisanı anlama ve kullanma talimleri çocuğun terbiyesinde mühim bir kısım teşkil eder” der. Dil, zihnin gelişmesinde son derece önemlidir. Bu bakımdan öğretimin en önemli kısmı dildir. Bazen okullarda çocukların kelimeleri anlamadan kullanma tarzları öğretilir. Burada bir tehlike vardır. Lisan öğretiminde tehlike olan “verbalism”e kapılmamalıdır. “Verbalism suretiyle yapılan lisan öğretiminde kelimeler

fikirleri ifade ve izah etmekten çok asıl fikirlerin yerine kaim olurlar. Çocuk bir kelimenin manasını bilmeden onu bir cümlede kullanırsa “verbalizm” hatası yapıyor demektir. Bu durumda bir çocuk kelimelerin nasıl kullanacağını bilmeden ne fikirlerini ifade etmeyi öğrenebilir ve ne de bunları kendi zihninde tanzim edebilir. İsimleri kullanan çocuğun, içinde yaşadığı fizik dünyadaki eşyaya karşı dikkat ve alâkası tahrik olur. Dilin başlangıcı ve esası evde kurulur, fakat düşüncenin hassas bir aleti olarak gelişmesi okulda olur veya okul bunu sağlamalıdır. Kelimeleri telâffuz-söyleyiş ve kullanma taklitle olur. Bu bakımdan çocuğun önünde iyi örnekler olmalıdır. Tabiatıyla çocuk onları yani kelimeleri tecrübe ede ede, deneye deneye öğrenir. Bu hem söyleyiş hem de yazış için geçerlidir. Fakat asıl kavrama cümleyi oluşturmaya başladığı zaman olur. Nitekim “Çocuğun zihnî inkişafı da cümle içinde kullandığı kelimeler ve cümlelerin muhtelif kısımlarının teşkili ile meydana çıkar”.

Bir dili doğru konuşmak gramer bilgisinden kaynaklanmaz. Biraz evvel söylendiği gibi taklitle öğrenilir. Ama lisana asıl hükmetme ona sahip ve hâkim olma kaide ve esasları yani grameri öğrenmekle mümkündür. Bunun için de gramer kaidelerini öğrenmek ana dilin kullanılmasında faydalıdır. Zira hayat ve karmaşık olan duyguları, fikirleri ifadede yeni durumlarla karşılaşmak insanı şaşırtır. Duyarak veya görerek öğrenen bir kimse böyle bir durumda öğrendiklerinin yetmediğini görecektir. Halbuki gramer bilgisi bu konuda ona rehber olacaktır.

Yazma için ayrı bir öğretim-eğitime ihtiyaç vardır. Zira “yazıda kastedilen mananın en açık bir surette ifadesini temin etmek için kelimelerin intihabında, cümle teşkilinde ve cümlede kelimelerin yerli yerince dizilmesine çok dikkat etmelidir”. Sözlü ifadede dikkati çekmeyen hatalar yazılı ifadede hemen ortaya çıkar, anlamı kapalı hâle getirir. Üstelik “Yazılı bir şey daima göz önünde bulunacağından düşüncenin mantıkî ve mazbut bir surette tanzimi gerekir.” Kastedilen manaya en iyi bir surette ifade edecek kelimeleri seçme kabiliyeti ve bunları en iyi bir şekilde kullanmayı öğretmek gerekir”. Çocuklar sınıfta okudukları bir parçada rastladıkları kelimelerin manalarını anlayabilirler. Fakat bu kelimeleri her günkü işlerinde kullanmazlarsa bunların manasını lâyıkıyla kavramış sayılmazlar. “Çocuğun asıl muhtaç olduğu şey bu kelimelerin muhtelif yerlerde ve muhtelif sebeplerle nasıl kullanıldığını görmesi ve işitmesi ve

daimî temasla her kelimeyi iyice tanınması lâzımdır. Eğer kelime müşahhas bir “objet”nin ismi ise çocuk bu “objet” ile bizzat münasebete gelmelidir ve bu suretle çocuk bu kelime geçtiği zaman müşahedesini hatırlayabilir. Bu temas kabil değilse resim ve izah gibi mümkün olan en iyi vasıtalarla müracaat edilmelidir. Çocuk müşahhas olmayan kelimeleri konuşurken ve okurken sık sık kullanmakla öğrenir”. Çocuklar kelimelerle ne kadar çok temasa gelirlirse kelimelere o kadar sahip olurlar.

Görülüyor ki Ali Kemal, dilin duyarak, okuyarak ve taklit ederek öğrenileceği kanaatindedir. Bunun güzel örnekler ihtiyacı vardır. Bu güzel örnekler; konuşma için, aile, çevre, okul, bugün radyo ve televizyondur; yazılı olarak elbette güzel yazılmış eserlerdir. Fransızların belles -lettres dedikleri türden yazılar. Tek başına kelime öğretmek yeterli değildir. Onun kullanılış yerlerini güzel örneklerle göstermeli ve kullanma alışkanlığı kazandırmalıdır. Başlangıçta gramer gerekmez fakat zaman içinde çocuğa grameri kazandırmalı ki kendini kontrol edebilsin, sürprizlerle karşılaştığı zaman şaşırmasın.

Halil Vedat(1935), *Türkçe ve Edebiyat Dersleri Hakkında Düşünceler* başlıklı yazısında, okutulacak kitaplarda dil değişmesinin gerekli kıldığı değişikliklerin hemen yapılmasını, programları ve kitapları tamamen dil inkılâbına göre hazırlamak gerektiğini söyler.

Yazının sonunda başa dönüp başta söylediklerimi hatırlayayım. Bugün Türkçenin öğretilmesi konusunda bazı çalışmalar yapılıyor. Bu çalışmalarla okulların, yani Millî Eğitim Bakanlığının uygulaması ne derece mutabık kalıyor bilemiyorum. Ama hepimizin kabul ettiği bir gerçek, çocuklarımıza ana dilini öğretmiyoruz. Bunun sebepleri apayrı bir konu. Fakat başlangıçta unutmamamız gereken, biz bu konuya çok geç başlamışız, henüz iki yüz seneyi doldurmamışız. Şimdi okuyuculardan birisi haklı olarak çıkıp bundan 50-75 sene evvel Türkçeyi çok güzel konuşan ve yazan insanlar vardı diyebilir ve haklıdır da. Ama o okuyucumun dikkate alması gereken bu yüz elli sene içinde dilde çok büyük değişmelerin olduğu, bu değişmelerle ister istemez öğretimin beraber yürüyemediği vakıasıdır.

Biz konumuzu Atatürk devri ile sınırlandırdık. Bunda bizden kaynaklanan husus, *Atatürk Devri Dil Yazıları* başlıklı çalışmamız dolayısıyla

malzemenin mümkün merteye hazır olmasıdır. Dilden kaynaklanan husus ise, köklü değişmelerin bu devirde olması ve şu veya bu şekilde Türk dilinin çeşitli meselelerinin bütün ağırlığı ile gündemimize bu devirde oturmasıdır. Dil öğretimi konusunda söylenenler bugün dahi uygulanmasında zaruret olan noktalardır.

Kaynaklar

....., “Sarf Meselesi”, *Bizim Mecmua*, nr. 9, 1 Haziran 1922

Prof. Albert Malche (Terc. Ahmet Necdet), “Lisan Tedrisatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Varlık*, c.1, nr. 18 Nisan 1934

Ali Kemal, “Dil-Çocuklar Nasıl Öğrenir”, *Fikirler*, nr. 115-122, 29 Ekim, 15, 30 Kasım, 15 Aralık 1934; 1, 15 Ocak, 1, 15 Şubat 1935

Cemil Öztürk, “Rüşdiye” Mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, 2008, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Cemil Öztürk, “İdadi” Mad., a. g. e., c. 21, 2000

Eyüp Hamdi, “Ezber-İnşadın Tedris Usulü”, *Adana Mıntıkasında Maarif Mecmuası (Çukurova’da Memleket)*, nr.27-40, Eylül 1930)

Halil Vedat, “Türkçe ve Edebiyat Dersleri Hakkında Düşünceler”, *Varlık*, c.2 nr. 39, 15 Şubat 1935

Halit Fahri, “Ankara’da Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi I-V”, *Servet-i Fünun-Uyanış*, c. 68/4, nr.1777-92, 1778-93, 1779-94, 1780-95, 1781-96; 1, 11, 18, 25 Eylül, 2 Ekim 1930

Hüseyin Kâzım, “Çocuklarımıza Öğreteceğimiz Dil”, *Öz Dilimize Doğru*, c.3, nr. 20- 22, Eylül 1934)

Kâzım Sami, “Türkçenin Tedrisi”, *Fikirler*, nr.17,1 Mart 1928

Kâzım Yetiş, *Atatürk ve Türk Dili 3-Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri(Dergilerden Seçmeler)*, 1-3, Ankara, 2005, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2396 S.

M. Zekeriya, “Gramere Lüzum Yok”, *Resimli Ay*, nr. 7, Eylül 1929